

Posudek na habilitační práci

Název habilitační práce: Teória a prax behaviorálnej ekonómie

Autorka habilitační práce: Ing. Nikoleta Jakuš Muthová, PhD.

Autor posudku habilitační práce: Prof. PhDr. František Ochraňa, DrSc.

Habilitační práci hodnotím podle následujících kritérií takto:

Aktuálnost tématu a volba výzkumného předmětu

Téma je aktuální. Souvisí se vznikáním nového přístupu ke zkoumání sociálních a ekonomických jevů, pro které se ustálil pojem „behaviorální přístup.“ Vedle hlavního proudu ekonomie tak vzniká behaviorální ekonomie. Na ni se soustřeďuje posuzovaná práce. Dílčí závěr: Konstatuji, že téma je aktuální, odpovídá nárokům na habilitační práce.

Analýza literatury

Autorka provedla podrobnou a pečlivou rešerši literatury. To jí umožnilo vymezit výzkumnou mezeru a vytvořit potřebný teoreticko-konceptuální rámec pro vlastní zkoumání.

Volba výzkumného předmětu a zhodnocení přiměřenosti výzkumných metod

Výzkumný předmět reaguje na výzkumnou mezeru (gap). Ta je dokumentována literární rešerší. Byly zkoumány tři segmenty, a to analýza vlivu vybraných behaviorálních intervencí při kontrahování veřejných služeb, dopady behaviorálních intervencí na chování jednotlivců ve zdravotnictví a na řešení znečišťování veřejného prostředí.

Pro zkoumání prvního segmentu (kontrahování služeb) bylo uskutečněno dotazníkové šetření. Byly osloveny všechny slovenské obce (2 927) včetně 17 městských částí Bratislavy a 22 městských částí Košic.

Pro zkoumání druhého segmentu (identifikaci faktorů ovlivňujících chování jednotlivců při spotřebě zdravotních služeb) byl využitý experimentální výzkum, což je kombinace dotazníku a experimentu. Otázky byly sestavené s ohledem na analyzovanou literaturu týkající se behaviorálních faktorů ovlivňujících chování.

Pro zkoumání znečištění veřejného prostranství byl použitý „polní experiment.“ Polním experimentem se rozumí behaviorální intervence ve formě nudging. Zde se nabízí pokračovat ve výzkumu s ohledem na akceptibilitu (přijatelnost) jednotlivých forem nudgingu na straně cílové skupiny, na níž je intervence zaměřena.

Dílčí závěr: Výzkumný předmět je výzkumnou mezerou v dosavadním zkoumání. Jeho vymezení odpovídá požadavkům na habilitační práci. Zvolené metody jsou přiměřené s ohledem na výzkumný předmět a stanovené cíle.

Cíl habilitační práce

Hlavní cíl práce je definován takto: „Cieľom habilitačnej práce je rozšírenie štandardného pohľadu na rozhodovanie a konanie jednotlivca ako objektu štátnych intervencií daného optikou neoklasickej mikroekonómie o rozmer libertariánsko-paternalistickej etiky v behaviorálnej ekonómii skúmaním možností behaviorálnych intervencií v reálnych podmienkach“. (s. 11). Dílčí závěr: Konstatuji, že hlavní cíl práce byl zcela splněn.

Z hlavního cíle byly dekomponovány tyto dílčí cíle.

Dílčí cíl 1: „Sumarizovať teoretické východiská rozhodovania a konania jednotlivca z pohľadu neoklasickej mikroekonómie rozšírenej o rozmer libertariánsko-paternalistickej etiky v behaviorálnej ekonómii.“ Dílčí závěr: Cíl byl splněn.

Dílčí cíl 2: „Identifikácia psychologických faktorov ovplyvňujúcich rozhodovanie a konanie jednotlivca podľa konceptu MINDSPACE a možných oblastí využitia behaviorálnych intervencií v reálnych podmienkach.“ Dílčí závěr: Cíl byl splněn.

Dílčí cíl 3: „Vytvorenie vlastnej originálnej metodiky výskumu a realizácie behaviorálnych intervencií v reálnych podmienkach.“ Dílčí závěr: Cíl byl splněn.

Dílčí cíl 4: „Výskum a realizácia behaviorálnych intervencií v reálnych podmienkach na Slovensku formou dotazníkového prieskumu, experimentálneho prieskumu a poľného experimentu.“ Dílčí závěr: Cíl byl splněn.

Tyto dílčí cíle jsou naplňovány v jednotlivých kapitolách habilitační práce, které hodnotím v následující části posudku.

Na cíle navazují výzkumné otázky.

Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka je definována na s. 55. Autorka ji vymezuje takto: „Jednotlivci sú pri rozhodovaní a konaní ovplyvnení psychologickými faktormi pôsobiacimi na nich počas ich rozhodovania.“

Konstatuji, že tato „otázka“ byla výzkumně naplněna. Poznamenávám, že formálně se však nejedná o otázku, ale hypotézu (předpoklad). Otázka se táže, hypotéza je hypotetický soud určený k verifikaci či falsifikaci.

Autorka pro každou výzkumnou oblast stanovuje jednotlivé výzkumné otázky, které jsou prezentované v jednotlivých podkapitolách.

Metodika výzkumu

Metodika výzkumu je popsána na s. 54-56. Je vymezena věcně správně, jasně a korektně. Z jednotlivých kroků je evidentní logika výzkumu a postup vědeckého zkoumání. Metodika umožňuje replikaci, a tudíž i verifikaci zjištěných výsledků.

V následující části se tudíž vyjádřím k naplnění jednotlivých výzkumných otázek a celkovému přínosu práce.

Zhodnocení výsledků zkoumání

Vědecké přínosy habilitační práce obsahují kapitoly 4 – 6.

Kapitola 4 se nazývá “Výskum behaviorálnych aspektov kontrahovania služieb vo verejnom sektore.” Je metodicky velmi dobře zpracovaná. Rámuje problém z pohledu konceptu MINDSPACE (Dolan et al., 2009). V tabulce 2 charakterizuje faktory, o nichž autorka předpokládá, že ovlivňují efekt kontrahování služeb ve veřejném sektoru. Jedná se o tyto faktory: poskytování uživatelsky přátelských veřejných služeb, vzájemná důvěra, sdílení hodnot. Jde o vlastní autorčin pohled, který je evidentním příspěvkem do vědecké diskuse.

V následující tabulce 3 je provedena kvantifikace uvedených faktorů z pohledu jejich behaviorálního potenciálu. Jde o originální tabulku, která podává operacionalizaci zmíněných faktorů a jejich škálování. Tím byla připravena metodika ke sběru dat a k jejich vyhodnocení. Ke sběru dat byl využitý dotazník. Dotazník je pečlivý. Byly osloveny všechny slovenské obce (2 927) včetně 17 městských částí Bratislavy a 22 městských částí Košic. Při prověřování kvality kontraktačního managementu byl proveden dotazníkový průzkum (N = 54) na vzorku měst a obcí Slovenské republiky.

Odpověď na druhou dílčí výzkumnou otázku: „Jaký je vztah mezi dodavatelem a obstaravatelem veřejných služeb?“ je obsažena v tabulce 4-7. Autorka dochází k závěru, při kontrahování místních a pomocných služeb existuje mezi jednotlivými partnery důvěra (kompetenční důvěra).

K řešení problému, zda skutečně dochází k přeměně vztahu mezi dodavatelem a obstaravatelem na vztah partnerský, tedy na vztah založený na důvěře a spolupráci, odpovídá řešení výzkumné otázky: „Aké faktory ovplyvňujú dodávateľ a obstarávateľ a pri uzatváraní zmlúv a samotnej realizácii kontraktu?“

K tomu bylo provedeno testování vztahu mezi způsobem zabezpečování dané služby a jednotlivými psychologickými faktory kvality kontraktačního managementu. Jednotlivé psychologické faktory kvality kontraktačního managementu jsou vymezeny jako nezávislé proměnné (viz tabulka 8). Na určení míry závislosti byla použita statistická metoda Spearmanova korelačního koeficientu. Výsledky této analýzy obsahují tabulky 9 a 10. Celý postup je metodicky velmi dobře popsán (s. 68 a násl.). Konstatuji, že i v této oblasti adeptka na titul „docent“ přesvědčivě prokazuje habilitační kompetenci.

Část 5 nazvaná „Experimentálny prieskum v realizácii behaviorálnych intervencií v zdravotníctve“ používá experimentální průzkum. Autorka staví dvě výzkumné otázky (viz s. 73): „Akým spôsobom je možné využitím behaviorálnej ekonomie v zdravotníctve znížiť mieru neformálnych platieb pri spotrebe zdravotníckych služieb?“ Další výzkumná otázka:

„Akým spôsobom je možné využitím behaviorálnej ekonómie v zdravotníctve zvýšiť informovanosť jednotlivcov o správnej likvidácii liekov a liekov po expirácii?“ K nalezni odpovedi je hľadán alternatívny metodologický prístup, ktorým je behaviorismus zohľadňujúci psychologické motívy jednání. Teoretický pilír tvorí koncept MINDSPACE. Analýza problému je vecne a technicky korektná a prináša pôvodné výsledky.

Prínos tejto časti spadá najmä do praxe verejných politik. Je totiž provedeno empirické zisťovanie a charakterizovaná metóda populačného experimentálneho výskumu. Sú kombinované dotazníková metóda a experimentálne otázky (rôzne hypotetické situácie). Výsledky zisťovania sú obsiahnuté v tabuľkách 11 a 12. Odpovedi na hypotetické situácie viz tabuľka 13. Získané výsledky sú cenným obohatením vedeckej diskusie.

Bylo napríklad zistené, že čím je miera vnímaného chovania zo strany respondentov vyššia, resp. dané chovanie je spoločnosťou akceptované, má to pozitívny vliv na mieru neformálnych platieb v zdravotníctve. To je jeden z cenných poznatkov, ktorý má významný potenciál pre tvorbu efektívnej verejnej politiky.

Cenné poznatky sumarizuje tabuľka 15. Tá ukazuje mieru identifikácie respondentov s jednotlivými typmi chovania popísaného v hypotetických situáciách. Tabuľka 16 obsahuje analýzu sociálneho tlaku (najmä zo strany rodiny) na rozhodovanie o poskytnutí neformálnych platieb. Tiež tieto závery sú prakticky využiteľné pre tvorbu efektívnej verejnej politiky.

Hodnotné výsledky prináša i kapitola 6. nazvaná „Poľný experiment v riešení znečisťovania verejných priestranstiev.“ Táto časť overuje výskumnú otázku (resp. je to hypotéza): „Využitie behaviorálnej intervencie v podobe farebného zvýraznenia žuvačiek prispieva k zníženiu znečistenia verejného priestranstva.“ Autorka tento problém formuluje ako výskumnú otázku. Formálne sa však jedná o hypotézu. Inak ide o prínosnú analýzu s evidentným prínosom pre vedecký diskurs. Opäť konštatujú, že rovněž táto časť je metodicky zdatne štruktúrovaná, je logicky návazná s jasne vymedzenými výskumnými krokmi.

Analýza „príbehu žvýkačky“ (v kontexte obrázku 3) ma zaujala novým výskumným potenciálom, ktorý nastoluje evolučnú teóriu a teóriu evolučného chovania (viz faktory evolučného chovania – viz Darwin, Kropotkin, Dawkins; „Fuj! faktor“ – viz F. de Waal, „vtišťeni“ – viz K. Lorentz, atď.). Ide o neprobádané pole majúce značný výskumný potenciál, k nemuž poznamenávam, že vo vedeckej komunitě sociálnych vedcov prevažuje resistencie (dokonce reaktance) k riešeni tohoto problému.

V tejto súvislosti ma zaujaly výsledky zisťovania, ktoré ukazuje tabuľka 26 mieriú účinnosť intervencie. Autorka ji kvantifikuje ordinálne. Je možné použiť i stupnici, ktorá by mieriá stupeň (ne)akceptácie intervencie na intervale.

Kladne hodnotím i prínosy uvedené v časti 6.4 zisťujúce rolu nudgingu vo vzťahu k odhadzovaniu cigaretoých nedopalkov. Autorka zde používa pro měření dopadů kvantifikaci v podobě počtu nedopalkov. V ďalšom výskume je možné tento problém mieriť ako stupeň akceptability jednotlivých forem nudgingu.

Přínosy habilitační práce

Habilitační práce má evidentní teoretický a praktický přínos. Autorka provádí autoevaluaci teoretických a praktických přínosů habilitačního spisu v kapitole 7. Teoretické přínosy habilitační práce spatřuji zejména v následujících efektech. Za prvé v provedené systematické analýze literatury s autorčíným analytickým hodnocením z pohledu klasické teorie rozhodování a libertariánsko-paternalistické etiky.

Teoretický přínos spatřuji v tvořivé aplikaci konceptu MINDSPACE, kdy jsou identifikovány faktory behaviorálních intervencí a tyto pak na vlastních datech (výzkumu) prověřovány. Za zvláště přínosný považuji použití experimentálního průzkumu a polního experimentu.

Z pohledu metodologie vědy konstatuji, že autorka ukazuje na omezenost atomistického přístupu při zkoumání chování respondentů a nahrazuje jej holistickým přístupem, ač autorka toto odlišení explicitě takto neuvádí. Autorčín přístup otevřel cestu k využití nových nástrojů při řešení negativních externalit. Namísto tradičních (restriktivních) regulačních behaviorálních nástrojů hledá „měkké“ nástroje, které nevyvolávají reaktanci (viz Brehm). Jde tedy o novou výzkumnou cestou, která má další výzkumný potenciál.

Habilitační práce je přínosná i z pohledu praxe. Spatřuji ho zejména v formulaci závěrů, které ovlivňují (ne)žádoucí lidské chování mající formu negativních (případně pozitivních) externalit. Praktická doporučení je možné využít pro zvýšení efektivity zdravotní politiky jak na státní úrovni, tak i na úrovni samosprávy. Přesvědčivě to ukazuje analýza problému na případu města Banská Bystrica. Autorka tento problém rozpracovává na návrhu postupu zavádění behaviorální intervence (viz část 7.2.1. nazvaná „Postup zavádzania behaviorálnej intervencie“). Jde o prakticky užitečnou část využitelnou ve veřejné politice. Opět mám formální připomínku. Osobně bych daný text zařadil do výsledků zkoumání, či do diskuse.

Silné stránky a slabé stránky habilitačního spisu

Teoreticky velmi dobře ukotvená práce. Autorka prostudovala rozsáhlé vědecké zdroje a prokázala velmi dobré analytické myšlení. V empirické části pak kompetenci k syntéze a formulování vlastních závěrů. K přednostem habilitační práce patří i způsob výkladu. Zde oceňuji zejména empirickou část, která je metodicky zdařile provedena. Kladně hodnotím fakt, že autorka si uvědomuje omezení použitých metod. Jmenovitě uvádí, že dotazník obsahuje relativně statické otázky v tom smyslu, že data přinášejí informaci o právě jsoucím stavu. Souhlasím a poznamenávám, že žádná vědecká metoda není a nebude naprosto perfektní.

Habilitační práce je věcně a teoreticky fundovaným spisem. Pokud bych měl hledat slabé stránky či výtky, jak se od oponenta přirozeně očekává, habilitantka mně nenabízí příliš prostoru ke kritice. Vedle již výše zmíněných připomínek se jedná spíše o formální náměty, které mohou vylepšit zdařilý text, o němž předpokládám, že bude knižně publikován.

Z tohoto hlediska vidím potenciál ke zkvalitnění v následujícím. Celkově bych volil „hutnější“ přístup. Nevracel bych se v empirické části k teorii. Teorií bych se zabýval v teoreticko-konceptuálním rámci. Vede mě k tomu fenomén redundance. Např. na s. 79 se opakuje text výzkumné otázky č. 3 ze strany 74. Nabízí se tudíž se nabízí možnost text více skloubit a zeštíhlit. V přínosech práce bych se již nevracel k diskusi (viz např. s. 124 a násl., ,

Kahnemanův experiment s vnořením ruky do vody). Tento problém svým obsahem patří do diskuse.

Otázky do diskuse:

1. Diskutujte odlišná metodologická východiska intervence založené na klasickém mainstreamovém přístupu a na behaviorismu. Jakou roli hraje nudging?
2. Budou prakticky využity výsledky vašeho zkoumání na úrovni zkoumaných samospráv? Projevily samosprávy předběžně zájem o výsledky výzkumu a navrhovaná doporučení?

Celkový závěr:

Ing. Nikoleta Jakuš Muthová, PhD. předložila kvalitní habilitační spis, který zcela splňuje kritéria na habilitační práci. Doporučuji tudíž habilitační komisi, aby přijala habilitační spis pro habilitační konání a navrhla pokračování habilitačního řízení před Vědeckou radou FES Univerzity Pardubice. Doporučuji, aby na základě úspěšného průběhu byl Ing. Nikoletě Jakuš Muthové, PhD. udělen titul „docent“ v příslušném oboru.

V Praze, dne 26.6. 2025

Prof. PhDr. František Ochrana, DrSc.

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy